

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/СС 05/4-02 бр. 1937/1-VIII/16
24.12.2009. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој II редовној седници, 24.12.2009. године – на основу чл. 211. став 1. алинеја 14. и члана 256. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: РЕФОРМА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ХАБЗБУРШКОЈ МОНАРХИЈИ ЗА ВРЕМЕ ВЛАДАВИНЕ МАРИЈЕ ТЕРЕЗИЈЕ И ЈОСИФА II (1740-1790), докторанда мр Исидоре Точанац Радовић.

За ментора је одређен проф. др Војин Дабић.

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

Проф. др Весна Димитријевић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
04/1-2 бр. 6/1665	
(број захтева)	
13.01.2010.	
(датум)	

З А Х Т Е В
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Реформе Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији
у време Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790)
(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА историја
ОБЛАСТ

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Исидора (Братимир) Точанац Радовић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо Филозофски фак. у Београду
образовање:

Година _____ дипломирања: 1998

Назив магистарске тезе
кандидата: _____

Српски народно-црквени сабор од 1718. до 1735. године

Назив факултета на коме је магистарска теза Филозофски
одбрањена:

Година одбране магистарске тезе: 2005.

Обавештавамо вас да Наставно-научно веће је
на седници 24.12.2009. одржаној
размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Весна Димитријевић</u>

Прилог:

1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем
2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

Предмет: Образложење предлога за изреду докторске дисертације са темом:

*Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији
у време Марије Терезије и Јосифа II
(1740-1790)*

Предмет истраживања на коме ћемо радити у оквиру докторске дисертације је реформа која је у Српској православној цркви у Хабзбуршкој монархији, односно у Карловачкој митрополији, спроведена у време владавине Марије Терезије (1740-1780) и Јосифа II (1780-1790).

Долазак на власт Марије Терезије означио је почетак периода великих промена и процеса модернизације у Хабзбуршкој монархији. Тај процес је настављен и, у неким сегментима продубљен, током владавине цара Јосифа II. Реформе се спроводе да би се створила централизована апсолутистичка држава и, стога, реформишу се државна управа, порески систем, аграрни односи, војска, уводи се државна контрола у области образовања и школства, и друго. Због јачања централне власти и потребе државе да контролише црквене организације на својој територији, али и због привредно-економског и фискалног разлога и, свакако, под утицајем просветитељских идеја, Марија Терезија подстиче црквене реформе. Реформа Римокатоличке цркве достиже свој врхунац у време Јосифа II, по коме и добија назив јозефинизам.

Српска православна црква није могла да остане изван реформних и модернизацијских токова који су захватили Хабзбуршку монархију и морала је да се мења. За разлику од реформе Римокатоличке цркве, реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији почиње и достиже врхунац за време Марије Терезије. Већину промена подстакла је, спровела и законски регулисала Марија Терзија, и то је једно од обележја ове реформе. Јосиф II завршава тај процес доношењем закона којима се уређују и последње појединости. Треба нагласити да реформе нису задирале у питања канона и обреда Српске православне цркве. Владари су интервенисали у унутрашњој организацији која није била одређена канонима.

Важну улогу у реформи Српске православне цркве је, осим спољног утицаја, имала и потреба за променама која се дуго осећала у самој Цркви. Архиепископи су покушавали да реше проблеме и спроведу промене, али нису деловали свеобухватно. Разлог томе је, најчешће, био недостатак

подршке међу свештенством и народним првацима. Многи проблеми нису решени, а било је потребно, између осталог, уредити финансије, решити питање редовног црквеног суда, унапредити унутрашњу организацију, управу и друго. Осим тога, требало је новим законским актима дефинисати положај Српске православне цркве и њен однос прама држави. Наиме, њен правни положај у Хабзбуршкој монархији био је регулисан Привилегијама цара Леополда I, објављеним између 1690. и 1695. године, које су често оспораване или тумачене на штету Цркве.

Црквене реформе Марије Терезије и Јосифа II нису привлачиле већу пажњу истраживача, те се ова тема може сматрати недовољно истраженом. Страна историографија, првенствено аустријска, немачка и британска, углавном је била заинтересована за промену спољне политике Хабзбуршке монархије у време Марије Терезије, као и за њене државне реформе. Питање реформе Римокатоличке цркве само је делимично отворено и парцијално обрађено на подручјима појединих делова Хабзбуршке монархије. Тако је, на пример, Едуард Винтер истраживао јозефинизам на подручју Чешке и Моравске. Реформом Православне цркве стране историографије се уопште нису бавили.

Тема која се односи на реформу Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији у време Марије Терезије и Јосифа II остала је необрађена и у нашој историографији. Према нашем сазнању, нема ни једног научног рада који је овом питању у целини посвећен. Неки од проблема су посредно дотакнути у радовима аутора који су се бавили другим темама; као што су на пример Димитрије Руварац, Манојло Грбић, Радослав Грујић, Димитрије Кириловић, Душан Поповић, Александар Форишковић. Поједини истраживачи бавили су се сегментима реформи као, на пример, Мита Костић који је истраживао културно-просветне реформе Марије Терезије код Срба.

Циљ нашег рада је да истражи и објасни реформу коју су Марија Терезија и Јосиф II спровели у Српској православној цркви, да је стави у контекст промена и процеса модернизације у Хабзбуршкој монархији, као и да је повеже и упореди са реформом Римокатоличке цркве која је спроведена у истом периоду.

Током рада указаћемо на то како су решена нека значајна питања која су дуго оптерећивала Српску цркву. Намера нам је и да одговоримо на једно важно, али запостављено, питање у нашој историографији. Наиме, код нас још увек није довољно разлучено које је промене иницирала држава, односно владари, а које је спровела сама Црква да би се прилагодила новом времену.

С обзиром на предмет, у раду који предлажемо да се одобри као докторска дисертација, ми ћемо користити хеуристички, аналитички, компаративни и синтетички метод.

Структура нашег рада о теми *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији у време Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790)* подразумева следеће целине и поглавља, чије ћемо радне наслове навести овом приликом.

УВОД - Изложићемо преглед досадашњих истраживања о црквеним реформама Марије Терезије и Јосифа II, а посебно о реформи Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији.

ПРВИ ДЕО - Обрадићемо општа питања везана за реформу Српске православне цркве, која ће бити изложена у посебним поглављима.

- *Прилике у Српској православној цркви пре реформе* - Представићемо, укратко, прилике у Српској цркви у време доласка на власт Марије Терезије, навешћемо шта су чинили архиепископи да реше проблеме и истражићемо шта је било пресудно за покретање реформе - стање у Цркви или талас промена који је захватио Монархију.

- *Инспиратори реформе* – Испитаћемо улогу и утицај дворских канцеларија и царских саветника у припреми и спровођењу реформе. Посебно ћемо истражити улоге барона Бартенштајна и грофа Колера, двојице председника Илирске дворске депутације. Изложићемо начине на које су поједине промене подстакнуте или извршене,

- *Улога српске јерархије у реформи* – Истражићемо улогу архиепископа и институција Српске православне цркве, а пре свих Архиепископског Синода, у процесу реформе. Намера нам је да, између осталог, проверимо постојеће тезе по којима су они, под притиском, углавном прихватили готове планове и решења која су стизала из Беча. Сматрамо да треба истражити и разчланити које проблеме су решавали самоиницијативно, схватајући потребу да се стање у Цркви промени, које под притиском државе, а у којим ситуацијама су били стављени пред свршен чин и приморани да прихвате наметнуто решење.

- *Народно-црквени сабор из 1769. године* – Посветићемо пажњу Сабору који наша историографија сматра прекретницом у процесу реформе, јер је својим одлукама дао легитимитет Марији Терезији да је спроведе. Сагледаћемо прилике на Сабору и истражићемо, између осталог, у којој мери су одлуке које је донео биле наметнуте, а у којој мери су биле резултат потребе за променама.

- *Српска црква под туторством државе* – У овом поглављу бавићемо се законским актима којима су регулисана најважнија питања положаја и унутрашњег уређења Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији. Представићемо и анализираћемо Регуламенте из 1770. и 1777. године, као и Деклараторију из 1779. године. Истражићемо реакцију српског народа и свештенства, архиепископа и епископа на државни предлог уређења Српске цркве.

ДРУГИ ДЕО – У овом делу рада изложићемо резултате истраживања конкретних проблема, односно области које су биле подвргнуте реформама.

- *Интервенције у области црквене управе* – Истражићемо однос владара према институцијама Српске православне цркве, Архијерејском Сабору, Синоду, Народно-црквеном сабору, и покушаје да контролишу њихов рад. Проверићемо претпоставку по којој је утицај владара на доношење одлука био пресудан. Обрадићемо и питање дефинисања права и дужности црквених институција, али и јерархије, као једног од начина њихове контроле.

- *Финансије Српске православне цркве* – Посебну пажњу посветићемо упливу државних власти на поље финансија Српске цркве, примењене механизме контроле прихода и расхода. Истражићемо колико су понуђена решења била успешна и да ли је, захваљујући интервенцији државе, Српска црква успела да изађе из финансијске кризе у којој је била деценијама. У овом делу обрадићемо и питање оснивања и функционисања тзв. Неприкосновеног фонда.

- *Промене у организацији парохијалне мреже* – Истражићемо шта је навело владара да интервенише у области која је била у искључивој надлежности српске јерархије. Обрадићемо проблем редукције парохија, реорганизације протопопијата, смањења броја свештеника и судбине тзв. прекобројних, затим проблем издржавања свештеника, као и законских аката којима су прописане њихове дужности и обавезе, услови стицања свештених чинова и друго.

- *Редукција манастира* – Посветићемо пажњу упливу државе у монашки живог и испитаћемо, између осталог, шта је подстакло Марију Терезију да укине један број манастира и да буде први владар који је прописао монашка правила.

- *Конзисторија* – Обрадићемо проблеме који су пратили уређење црквеног суда – Конзисторије, као и законске акте којима је регулисан њихов рад. Током истраживања на овој теми покушаћемо да одговоримо на питање, неразјашњено у нашој историографији, да ли је конституисање сталног црквеног суда било резултат тока започетог још у време митрополита Мојсија Петровића (1713-1730) или су на то утицали притисак владара и прописи које су они доносили.

- *Народно-црквени живот* – Бавићемо се посебно народно-црквеним животом и потребом државе да законским путем регулише обичаје и поступке који су дуго примењивани приликом вршења неких радњи у Српској православној цркви, од избора или смрти архиепископа и представника високог свештенства, сазивања народно-црквеног сабора, канонских визитација, па до церемонија венчања и сахрана верника.

- *Образовање Срба* – Питању школовања и образовања Срба у Хабзбуршкој монархији, које у посматраном периоду прелази под контролу државе, затим питању оснивања штампарије за српске књиге у Бечу, културно-просветним реформама, биће посвећено једно поглавље. Исто тако, посветићемо пажњу и реформи црквеног календара и смањењу броја црквених празника.

Рад ће садржати ЗАКЉУЧАК и Списак коришћених извора и литературе.

Истраживање на тему Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији у време Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790) спровешћемо, највећим делом, на основу необјављене архивске грађе.

У Архиву САНУ у Сремским Карловцима истражићемо фондове Митрополитско-патријаршијски архив А и Б, као и фонд Конзисторија, а у Архиву САНУ у Београду фонд Историјска збирка.

У Архиву Војводине у Новом Саду похрањени су фондови Илирске дворске комисије - депутације и Илирске дворске канцеларије који су од велике важности за нашу тему.

Значајни извори чувају се и у Рукописном одељењу Матице Српске у Новом Саду, као и у Музеју Српске православне цркве у Београду.

У плану су и истраживања у Државном архиву Аустрије у Бечу.

Од велике користи биће нам и објављена архивска грађа и литература.

Избор из литературе:

- Ph. Adler, *Habsburg School Reform among the Orthodox Minorities, 1770-1780*, *Slavic Review* 33 (1974), 23-45.

- Ј. Х. Бартенштајн, *О расејаном илирском народу (1761)*, Београд-Ваљево 1995².

- F. Walter, *Die Theresianische Staatsreform von 1749*, Wien 1975.

- E. Winter, *Der Josephinismus und seine Geschichte. Beiträge zur Geistesgeschichte Österreich's 1740-1848*, Brünn 1943.

- Н. Гавриловић, *Историја ћирилских штампарија у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*, Нови Сад 1974.

- Н. Гавриловић, *Српско школство у Хабзбуршкој монархији у другој половини XVIII века, /у:/ Историја школа и образовања код Срба*, Београд 1974, 119-153.

- М. Грбић, *Карловачко владичанство*, II, Карловац 1891.

- Р. Грујић, *Покушај оснивања једне српске штампарије у половини XVIII века*, Српски књижевни гласник XXV (1910), 665-667.

- Р. Грујић, *Прилози историји српских банатских манастира у другој половини XVIII века*, Сремски Карловци 1906.

- P.G.M. Dickson, *Joseph II's Reshaping of the Austrian Church*, *The Historical Journal* 36 (1993), 89/114.

- Д. Кашић, *Редукација празника у XVIII веку*, Православна мисао I (1958), 61-68.

- Д. Кириловић, *Карловачке школе у доба митрополита Павла Ненадовића*, Споменик САНУ CIV (1956), 45-117.

- Д. Кириловић, *Српске основне школе у Војводини у 18. веку (1740-1780)*, Нови Сад 1929.

- М. Костић, *Гроф Колер као културнопросветни реформатор код Срба у Угарској у XVIII веку*, Београд 1932.

- М. Костић, *О забрани штампања Бартеништејнова информативног састава о Србима у хабзбуршкој монархији (1761) за престолонаследника Јосифа II*, Глас САНУ CCXVI (1961), 51-87.

- М. Костић, *Покушаји бечке владе око увођења народног језика и правописа у српске, хрватске и словеначке школе крајем XVIII века*, Београд 1937.
- М. Костић, *Проповеди Јована Рајића. Студија о политичкој цензури српских књига у XVIII веку*, Сремски Карловци 1922.
- М. Костић, *Редукација парохијалних свештеника у Карловачкој митрополији 1770*, Гласник ИД НС V, св. 1 (1932), 91-94.
- М. Костић, *Рускосрпска књижарска трговина терезијанског доба*, Сремски Карловци 1912.
- М. Костић, *Царски духовници, пропагатори уније међу Србима*, Сремски Карловци 1922.
- Е. Kovács, *Beziehungen von Staat und Kirchen im 18. Jahrhundert, /u:/ Österreich Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*, Wien 1983, 29-52.
- М. Maurer, *Kirche, Staat und Gesellschaft in 17. und 18. Jahrhundert*, Oldenburg 1998.
- Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, II, Нови Сад 1959.
- П. Пузовић, *Прилози за историју Српске православне цркве*, I-III, Ниш-Београд-Фоча, 1997-2000-2006.
- Ј. Радонић, М. Костић, *Српске привилегије од 1690 до 1792*, Београд 1954.
- Д. Руварац, *Жалба Митрополита Вићентија Јовановића - Видака против регуламента од 2. јануара 1777*, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије I (1911), 71-77, 113-122, 140-151, 176-184.
- Д. Руварац, *О конзисторијама у Митрополији карловачкој од 1729-1868*, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије III (1913), 234-278.
- Д. Руварац, *Покушај да Срби источно православне вере усвоје нов – Григоријев – календар*, Српски Сион XV (1905), 197-200.
- Д. Руварац, *Прилози за историју народног сабора 1769*, Српски Сион XIV (1904), 138/142.
- F. A. J. Szabo, *Kaunitz and Enlightened Absolutism 1753-1780*, Cambridge University Press, 1994
- С. Симеоновић-Чокић, *Српске привилегије*, /y:/ [Војводина, II, Нови Сад 1941], 48-85.
- А. Форишковић, *Политички, правни и друштвени односи код Срба у Хабзбуршкој монархији*, /y:/ *Историја српског народа*, IV/1, Београд 1994², 233-305.
- Ј. Х. Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад-Београд, 1998.

НАУЧНО-НАСТАВНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД

Предлог теме за одобрење докторске тезе и одређивање ментора: ***РЕФОРМА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ХАБЗБУРШКОЈ МОНАРХИЈИ У ВРЕМЕ МАРИЈЕ ТЕРЕЗИЈЕ И ЈОСИФА II (1740-1790)***, кандидата мр Исидоре Точанац Радовић

Мр Исидора Точанац Радовић, истраживач – сарадник Историјског института у Београду, испуњава све законом предвиђене услове да јој се одобри израда докторске тезе – одбранила је 28. марта 2005. на Филозофском факултету у Београду магистарски рад под насловом „Српски народно - црквени сабори од 1718. до 1739.“ и објавила више других научних радова.

Правни основ за организовање Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији биле су дипломе цара Леополда I (1658-1705), издане Србима за време Бечког рата (1683-1699). Они су овим дипломама, међу којима су биле најважније оне издате 21. августа 1690. и 4. марта 1695, добили право на слободно исповедање вере и на успостављање сопствене црквене организације. Захваљујући томе створена је 1708. године Карловачка митрополија, чије су старешине носиле титулу митрополита – архиепископа и, у појединим периодима, титулу патријарха. При доношењу одлуке да призна својим православним поданицима право на сопствену црквену организацију, цар Леополд I руководио се првенствено државним разлозима. Његову политику следили су и његови наследници, који су потврђивали српске повластице, упркос захтевима представника Римокатоличке цркве и угарских земаљских сталежа да оне буду опозване. Околност што је само од њих зависио правни положај Срба умели су Хабзбурговци, а посебно царица Марија Терезија (1740-1780) и њен син Јосиф II (1780-1790), да искористе ради подстицања или наметања крупних промена у народно - црквеном животу, које нису имале за циљ да доведу у питање опстанак Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији, већ да је подреде држави, *модернизују* и искористе за јачање своје власти. Они нису, што је посебно важно, покушали да се својим реформским захватима задиру у канонска питања. Такође ни једна мера није спроведена без вишегодишњих припрема, детаљних истраживања прилика и без начелне сагласности православне црквене јерархије.

Црквене реформе царице Марије Терезије и Јосифа II биле су саставни део њихових крупних реформских захвата у држави (реформе војске, аграрних односа, управе и школског система, реорганизација цеховске организације и др.), а њих није била поштеђена ни Римокатоличка црква. Упркос њиховом значају, црквене реформе спроведене у Хабзбуршкој монархији у другој половини XVIII века нису целовитије проучене, ни када је реч о Православној нити о Римокатоличкој цркви. Изузетак су само реформски захвати у Моравској и Чешкој, који су детаљно истражени на основу бројних сачуваних архивских извора. У нашој историографији није до сада било сличних покушаја да се ове реформе целовитије истраже и прикажу и да се утврде њихове последице по народно – црквени живот Срба у Хабзбуршкој монархији. Мр Исидора Точанац Радовић је то добро уочила и предложила да у својој докторској дисертацији обради ову изазовну тему за коју постоји обиље архивске грађе. Најважнији извори чувају се у Архиву САНУ у Сремским Карловцима (Митрополитско – патријаршијски архив) и Архиву Војводине у Новом Саду, где су похрањени досад слабо проучени списи Илирске дворске комисије – депутације, установе која је у Бечу припремала највећи део реформи у Карловачкој митрополији. Кандидат намерава да истражи грађу и у другим домаћим и страним архивима, премда она нема прворазредни значај.

У свом предлогу теме мр Исидора Точанац Радовић је указала на чињеницу да неке промене у организацији и унутрашњем животу Карловачке митрополије нису извршене уз притисак државе, већ на иницијативу појединих митрополита – архиепископа, који су желели да црквену организацију православног становништва у Хабзбуршкој монархији оспособе за опстанак у једном доминантно католичком окружењу, уклањајући све уочене слабости. Чини се да су њихови напори у том правцу, који су посебно дошли до изражаја за време митрополита Павла Ненадовића, битно и допринели да држава све до народно – црквеног сабора 1769. не предузима неке значајније мере у овој области. Била је, чак, одложена и редукција превеликог броја заповедних празника (нерадних дана), која је у епископијама Римокатоличке цркве у Хабзбуршкој монархији започела две деценије раније.

Предложеном структуром рада, која ће током истраживања вероватно морати да буде у мањој мери измењена у зависности од истраживачких резултата, мр Исидора Точанац Радовић је преузела обавезу да црквене реформе Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији целовито истражи. Пошто је кандидат у задовољавајућој мери овладао језиком историјских извора за овај период, као и методологијом историјских истраживања, очекује се да ће успешно обрадити ову тему и дати видан научни допринос нашим знањима о прошлости Карловачке митрополије и Срба у Хабзбуршкој монархији. Стога се предлаже

Наставно – научном већу да одобри мр Исидори Точанац Радовић израду докторске дисертације *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790)*.

У Београду, 26. новембра 2009.

Чланови комисије:

Др Радош Љушић, редовни професор
Филозофског факултета у Београду

Др Владан Гавриловић, доцент
Филозофског факултета у Новом
Саду

Др Војин С. Дабић, ванредни професор
Филозофског факултета у Београду, ментор